

The Great Revolt Against Naram-Sin: Historical Tradition and Literary Representation

Seyed Shahrooz Tavakoli¹, Hossein Badamchi²

1. MA Student, Department of History, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: shahrooz.tavakoli@ut.ac.ir

2. Corresponding Author, Associate Professor of History, Department of History, University of Tehran, , Tehran, Iran. Email: hbadamchi@ut.ac.ir

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article Article History: 23, July, 2025 In Revised Form: 15, September, 2025 Accepted: 22, November, 2025 Published Online: 12, January, 2026 Keywords: Naram-sin, Great Revolt, Akkad, Literary works, Royal Inscriptions	The tradition of the Great Rebellion against Naram-Sin is known through royal inscriptions and various literary works. This event holds significance for two main reasons: first, Naram-Sin's elevation to divine status following the suppression of a widespread revolt; second, the profound impact it had on the historical memory of Mesopotamian people, particularly influencing later literary works. According to Naram-Sin's own inscriptions, the rebellion was so severe that it seemed as though all the lands under his command had risen against the king of Akkad. The rebellion was ultimately quelled through the intervention of the goddess Ishtar-Anunitum, after which Naram-Sin, with the prayers of the Akkadian people and divine approval, was elevated to godhood. This article offers a comprehensive analysis of the Great Rebellion against Naram-Sin, examining the narrative of the Great Revolt inscription alongside related literary works. The historicity of the rebellion, its geographical scope, and the purposes behind the composition of these texts will be discussed. Finally, the research will explore whether the key events of the Great Rebellion are historically grounded, and how later literary texts employed this theme for propaganda, to interpret contemporary events, or simply as works of fiction.

Cite this The Author (s): Tavakoli, S. S, Badamchi, H .,(2025-2026). The Great Revolt against Naram-Sin: Historical Tradition and Literary Representation, Historical Sciences Studies, Vol.17, No 2, Serial No.40 – Autumn & Winter: (75-94)- DOI: [10.22059/jhss.2025.399218.473826](https://doi.org/10.22059/jhss.2025.399218.473826)

Publisher: University of Tehran

https://jhss.ut.ac.ir/article_103660.html?lang=en

1. Introduction

The Great Revolt against the fourth ruler of the Akkadian dynasty (ca. 2261–2206 BCE) is presented in the royal inscriptions as an almost universal uprising: “the four quarters of the world rebelled at the same time.” In a single year the king of Akkad fought nine battles, eradicated every opposing enemy with the decisive help of Ishtar-Anunitum, crushed the rebel cities, conquered Magan across the Lower Sea, and was immediately granted an honour with no precedent in earlier Mesopotamian tradition—to be deified as a living god. The citizens of Akkade, with consent, erected a temple for him and acclaimed him “god of Akkade.” The crisis therefore marks both the ideological high point of the world’s first territorial empire and the historical origin of divine kingship in Mesopotamia.

Within a few centuries the revolt had become one of the most intensively reworked episodes in ancient Near Eastern literature. Old Babylonian scribes produced a varied cycle of compositions—some in pseudo-royal style, others openly epic or tragic—while a later Hittite version relocated the entire narrative onto Anatolian geography. The present study offers a complete synthesis of the whole tradition, from the original Old Akkadian inscriptions and their copies to its vast and diverse literary future.

2. Discussion

The royal version survives primarily in Old Babylonian copies of a lost monumental inscription. It describes two subsequent coalitions—a northern alliance headed by Iphur-Kish of Kish and a southern one led by Amar-girid of Uruk—that together included every major centre in Sumer and northern Babylonia. Naram-Sin defeats both of them through divine intervention, destroys Kish and Uruk, and even sets sails to Magan. An Old Akkadian school tablet from Eshnunna confirms the same rebel leaders. Contemporary Old Akkadian inscriptions repeatedly boast of “victory in nine battles in a single year” and explicitly relate the revolt’s suppression to the award of divine status. A real widespread rebellion confined to the Mesopotamian center almost certainly occurred and directly triggered the unprecedented grant of living divine status.

Later literary texts diverge sharply from this victorious narrative. Although the Pseudo-inscriptional text from Mari and the Geneva version remain closest to the royal version, they introduce a striking ideological reversal: the king’s grandfather is portrayed as the kind liberator of Kish, casting the later rebellion as base ingratitude; Iphur-Kish is elected by an assembly of elders—a purposeful Amorite-period anachronism that questions divine autocracy. The Hittite Version replaces Mesopotamian cities with Anatolian ones, converting the story into a local heroic archetype.

More dramatic compositions mix the revolt with motifs of barbarian invasion: the enemy appears as semi-demonic hordes “without flesh or blood” or as commanders leading cosmic armies. The king is driven to the edge of annihilation and despair before divine intervention, shifting the focus from celebration to tragic contemplation on the limits of royal power. Throughout most Old Babylonian versions, Naram-Sin’s image darkens while his grandfather Sargon is idealized—In contrast to the original Akkadian propaganda. Each retelling serves specific contemporary purposes: legitimizing invasions against northern rivals, defending electoral monarchy, creating prestigious precedents for suppressing revolts, or offering heroic models to foreign rulers.

3. Conclusion

A major historical rebellion did take place almost for sure, and its successful suppression enabled the first living deification of a ruler in Mesopotamian recorded history. However, almost soon after, this event ceased to be only a historical incident and became a malleable cultural myth that later generations reformed for propaganda, political criticism, morality, and entertainment. Old Babylonian scribes did not merely preserve an old victory; they transformed it into a mirror reflecting their own concerns about power, legitimacy, and the boundary between the human and the divine. The Great Revolt certainly stands as an obvious illustration of the living, creative nature of Mesopotamian

historical memory—a resource that was continuously revised to make sense of new realities of later periods long after the empire itself had collapsed.

شورش بزرگ علیه نرام-سین در روایت تاریخی و روایت ادبی

سید شهروز توکلی^۱ حسین بادامچی^۲

shahrooz.tavakoli@ut.ac.ir

hbadamchi@ut.ac.ir

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ، گروه تاریخ، دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه:

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه:

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۵/۰۱

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۶/۲۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۹/۰۱

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۱۱/۰۱

روایت شورش بزرگ علیه نرام سین را از طریق رونوشت‌های کتیبه‌ای سلطنتی، و آثار ادبی متعددی می‌شناسیم. اهمیت این واقعه در این است که نخست، نرام سین در پی سرکوب یک شورش سراسری، خود را به مرتبه الهی ارتقاء داده‌است. و دوم، این موضوع، تاثیر شگرفی بر حافظه تاریخی مردم بین‌النهرین و به ویژه، آثار ادبی دوران متاخر گذاشته‌است. بنا بر ادعای کتیبه‌های خود نرام سین، این شورش به قدری شدید بوده که گویی تمام سرزمین‌های تحت فرمان وی، بر شاه اکده شوریده‌اند؛ شورش که نهایتاً با خواست الهه ایشتر-نونیتوم، تماماً سرکوب شد و نرام-سین پس از آن، با دعای مردم اکده و رضایت خدایان، به درجه خدایی رسید. در این مقاله، می‌کوشیم تا معرفی جامعی از موضوع شورش بزرگ علیه نرام-سین ارائه کنیم. بدین ترتیب، روایت کتیبه شورش بزرگ و همچنین، آثار ادبی مربوط به این روایت، بررسی و مقایسه می‌شوند، تاریخی‌بودن شورش در دوران نرام سین و دامنه آن به بحث گذاشته می‌شود و اهداف تدوین این متون ادبی و بستر تاریخی آن‌ها تشریح می‌شود. در این تحقیق بررسی خواهیم کرد که آیا وقایع اصلی شورش بزرگ علیه نرام-سین، بر پایه واقعیت است یا خیر؛ و متون ادبی متاخر، چگونه برای اهداف تبلیغاتی، تبیین رویدادهای عصر خود، یا صرفاً به عنوان آثار ادبی، از این موضوع، بهره برده‌اند.

واژه‌های کلیدی:

نرام-سین، شورش بزرگ، اکده، آثار ادبی، کتیبه‌های سلطنتی،

استناد: توکلی، سید شهروز، بادامچی، حسین؛ (۱۴۰۴). شورش بزرگ علیه نرام سین در روایت تاریخی و روایت ادبی، سال ۱۷، شماره ۲، پاییز و زمستان، شماره پیاپی ۴۰- (۹۴-۷۵).

DOI: 10.22059/jhss.2025.399218.473826

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

https://jhss.ut.ac.ir/article_103660.html?lang=fa

۱. مقدمه

نرام سین، چهارمین فروانروای اکد و نوه سارگن اکدی، بنیانگذار این سلسله بود که می‌توان او را به تعبیری، مقتدرترین فرمانروای این سلسله دانست. دوران اکد یا همان دوران سارگنی، با یکپارچه‌سازی سیاسی تمام بین‌النهرین برای نخستین بار و ایجاد سنت‌های سیاسی ریشه‌ای در تاریخ خاور نزدیک باستان شناخته می‌شود و مطالعه این دوره، فهم بهتری از وضع خاور نزدیک باستان، بویژه در سنت‌های سیاسی ارائه می‌کند. اینگونه که به نظر می‌رسد نرام سین (حدود ۲۲۶۱-۲۲۰۶ پ.م) در سلطنت نسبتاً طولانی خود، مجبور شد تا با شورش سراسری‌ای دست و پنجه نرم کند که در پی آن، پایه‌های حکومت را مستحکم نمود و چنان جایگاهی پیدا کرد که توانست خود را به مقام خداوندی ارتقا دهد. خاطره این واقعه، در آثار تاریخی و ادبی بازتاب گسترده‌ای یافته و از این رو، بررسی این واقعه، اهمیت فراوانی دارد. روایت بین‌النهرینی مشهور به شورش بزرگ را از طریق آثار مکتوب متعددی می‌شناسیم. با این حال، منابع دست اول مناسبی برای بازسازی این واقعه در دوران نرام سین، در دست نیستند. نخستین متنی که به کلیات این شورش می‌پردازد را از طریق رونوشت‌های دوران بابل قدیم از کتیبه‌های سلطنتی می‌شناسیم (RIME 2 1.4.6). این اثر، یکی از طولانی‌ترین آثار مکتوب در هزاره سوم پ.م، و شاهکاری در نوع خود شناخته می‌شود (Foster 2016: 326). باید توجه داشت که بسیاری از کتیبه‌های سلطنتی دوران اکد را نه به طور مستقیم، بلکه از طریق رونوشت‌های دوران بابل قدیم که در نیپور و یا اور نگهداری می‌شدند می‌شناسیم. پژوهشگران، تردیدهای فراوانی به اعتبار و میزان وفاداری این رونوشت‌ها به متن اصلی وارد کرده‌اند؛ به نظر می‌رسد که آثار بسیاری از جمله اثر فوق‌الذکر، دستخوش تغییراتی شده‌اند (Liverani 2014: 152; Michalowski 2020: 695-6; Glassner 2004: 14ff). در واقع، هیچ کتیبه اصلی‌ای از دوران نرام سین، که جزئیات این شورش را مستقیماً تشریح کند در دست نیست. این موضوع، بررسی میزان تاریخی بودن این روایات را دشوارتر می‌کند (بنگرید به فصل چهارم از این مقاله). با این حال، تعدادی از کتیبه‌های سلطنتی دوران نرام سین، حاوی اطلاعات و اشاراتی هستند که گویا به وقوع شورش هم‌جانبه در این دوران اشاره می‌کنند. در این میان، متنی مدرسه‌ای را از اشنونا می‌شناسیم (J. Westenholz 1997: 223ff; Jacobsen 1978/1979). این متن که از نگاه فاستر^۱ سرمشقی از روی کتیبه‌ای سلطنتی بوده است (Foster 1990: 44; Frayne 1992: 631)، اطلاعاتی مربوط به این واقعه در اختیار ما می‌گذارد.

به علاوه، آثار ادبی متعددی را می‌شناسیم که به روایت شورش بزرگ نرام سین مربوط می‌شوند. مشخص کردن و تمایز نهادن میان ژانر رونوشت‌های کتیبه‌های سلطنتی در دوران بابل قدیم با آثار ادبی مربوط به شورش بزرگ که عمدتاً از قالب کتیبه‌ای نیز پیروی می‌کنند، دشوار

1. Benjamin Foster

است. به طور کلی در این دوران، تمایز متون افسانه‌ای و تاریخی، دشوار است و مرز دقیقی میان این دو وجود ندارد (Glassner 2014: 4). به علاوه، باید توجه داشت که آثار ادبی اکدی، برخلاف همتایان سومری خود، در زمان خودشان ژانربندی نشده‌اند (J. Westenholz 1997: 21) و توافقی نیز میان تقسیم‌بندی‌های امروزی آشورشناسان وجود ندارد. گوتربوخ،^۱ برای نخستین بار به ژانری از متون ادبی تحت عنوان ادبیات *narû* اشاره می‌کند. در این ژانر، ما با اثری در قالب کتیبه مواجهیم، که متنی در قالب کتیبه دارد. این متن با صیغه اول شخص، پیامی تعلیمی را برای آیندگان بازگو می‌کند (Güterbock: 1934: 19). گریسون^۲ در پی او، این ژانر را «اتوبیوگرافی‌های غیرواقعی»^۳ خوانده و آن را از ژانرهای ادبی جدید «متون پیشگویی» و «حماسه‌های تاریخی»^۴ تمایز می‌دهد (Grayson and Lambert 1964: 8; Grayson 1975: 7). وستنهولتز،^۵ در معنای کلان‌تر، ژانر موسوم به *narû* را به هر متنی اطلاق می‌کند، که ادعا دارد، رونوشتی از یک کتیبه شاهی است. او بنا بر این، بسیاری از آثار ادبی مربوط به نرام سین را در این ژانر دسته‌بندی می‌کند (J. Westenholz 1983: 328, 330, 334). برخی پژوهشگران برای برون‌رفت از مشکلات این تقسیم‌بندی‌ها، تمامی آثار مکتوب این دوران را به سه دسته کلی تقسیم می‌کنند: اسناد آرشیوی (یعنی اسناد مربوط به زندگی روزمره)، متون یادبودی (به ویژه کتیبه‌های سلطنتی) و نهایتاً، متون علمی-ادبی که هرگونه متن غیر یادبودی و غیر بایگانی از جمله متون تاریخنگاری، سال-نامه، شعر، پیشگویی و... را شامل می‌شود (Van De Mieroop 1999: 27; Hallo 1991).^(۱) در این مقاله، متن رونویسی‌شده موسوم به RIME 2 1.4.6 را به عنوان رونوشتی از کتیبه سلطنتی در نظر می‌گیریم و آن را از دیگر آثار ادبی تمایز می‌دهیم. این آثار ادبی را بعضاً به عنوان آثار حماسی (Grayson 1975)، و اخیراً به عنوان آثار افسانه‌ای در نظر می‌گیرند (J. Westenholz 1997: 22, 23; 2010).

با یکپارچه‌شدن تمام بین‌النهرین ذیل یک واحد سیاسی یگانه در دوران اکد، مشخص است که سرزمین‌های مفتوحه، بویژه دولت شهرهای سابق سومری، از هر فرصتی برای شورش و مقاومت علیه دولت جهانی تازه‌تأسیس استفاده می‌کردند (Steiklelller 2017: 122). کتیبه موسوم به شورش بزرگ و آثار ادبی‌ای که به این روایت مربوط می‌شوند، ما را با وقوع شورش همگانی در دوران نرام سین آشنا می‌کنند. از قرار معلوم، کتیبه‌های سلطنتی دوران خود نرام-سین، ادعا می‌کنند که وی، با سرکوب دشمنانی که از سرتاسر قلمرو بر او شوریده بودند و همچنین، دعای مردم اکده و

1. Hans Gustav Güterbock
2. Albert Kirk Grayson
3. Pseudo-Autobiography
4. Prophecies and Historical Epics
5. Joan Goodnick Westenholz

رضایت خدایان، خود را به مقام الوهیت ارتقا داده است (RIME 2 1.4.10).^(۲) به این علت، بررسی وقوع چنین شورش در دوران نرام سین، اهمیت پیدا می‌کند. به علاوه، به نظر می‌رسد که شورش بزرگ علیه نرام سین، به موضوعی برای آثار ادبی متعددی در طول سال‌های پس از حکومت اکد تبدیل شده است (بنگرید به فصول پنج و شش). در این مقاله، کوشیده می‌شود تا نخست، روایت شورش بزرگ از زبان رونوشت بابلی کتیبه نرام-سین تشریح شود، سپس، روایت آثار ادبی متاخرتر، هر کدام به طور جداگانه مورد بررسی قرار گیرند و پس زمینه تاریخی و تأثیرات آن توضیح داده شود.

۲. پیشینه پژوهش

کتاب‌ها و مقالات فراوانی وجود دارند که به بررسی آثار ادبی و کتیبه‌های دوران اکد پرداخته‌اند و تفاسیر خود را از این متون، که روایات مربوط به شورش بزرگ نیز در میان آن‌ها هستند، ارائه داده‌اند. جون گودنیک وستنهولتس عمده مطالعات خود را بر آثار ادبی این دوران متمرکز کرده است. او در سال ۱۹۸۳، در مقاله‌ای با عنوان «*قهرمانان اکد*»^۱ متون ادبی مربوط به شاهان اکدی و ویژگی‌های این شاهان را مورد بررسی قرار داده است. همچنین، در سال ۱۹۹۷، در کتابی با عنوان «*افسانه‌های شاهان اکد*»^۲ که نسخه گسترده‌تر اثر اخیر است، شرح دقیق‌تری از هر کدام از آثار ادبی‌ای که او «متون افسانه‌ای» می‌خواند، ارائه داده و هر کدام را به دقت بررسی نموده است. نویسنده مهم دیگری در این زمینه، بنجامین فاستر است که در سال ۲۰۰۵، در اثر خود با نام «*پیش از موزها: مجموعه‌ای از ادبیات اکدی*»^۳ تعداد زیادی از آثار ادبی دوران اکد را فهرست کرده و مورد واکاوی قرار داده است.

افزون بر پژوهش‌های مربوط به متون ادبی، در کتابی که توسط ماریو لیورانی^۴ به نام «*اکد: اولین امپراتوری جهانی: ساختار، ایدئولوژی، سنت‌ها*»^۵ در سال ۱۹۹۳ گردآوری شده، لیورانی، جرال کوپر و پیوتر میخالووسکی در مقالاتی به تأثیرات و پس‌زمینه متون ادبی شاهان اکدی، از جمله شورش بزرگ پرداخته‌اند.

با این حال، آثاری نیز وجود دارند که تمرکز خود را مستقیماً بر بررسی روایت مشهور به شورش بزرگ علیه نرام‌سین گذاشته‌اند. میخالووسکی در سال ۱۹۸۰، در مقاله‌ای با نام «*منابع جدید مربوط به دوران نرام‌سین*»^۶ نسخه‌های تازه‌شناخته‌شده مربوط به نرام‌سین، که نسخه‌هایی از

1. (Heroes of Akkad)

2. (Legends of Kings of Akkade)

3. (Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature)

4. Mario Liverani

5. (Akkad: The First World Empire: Structure, Ideology, Traditions)

6. (New Sources concerning the Reign of Naram-Sin)

روایت شورش بزرگ علیه او هستند را بررسی کرد. استیو تینی،^۱ در سال ۱۹۹۵، در مقاله خود با نام «نگاهی جدید به نرامسین و شورش بزرگ»^۲ تلاش کرد تا روایت ادبی شورش بزرگ را با نگاهی نقادانه بررسی کند. کلاوس ویلکه^۳ در سال ۱۹۹۷، در «شورش آمر-گیرید علیه نرامسین»^۴ تمرکز خود را بر یکی از سران اصلی شورش، یعنی آمر-گیرید گذاشت و والتر سامرفلد^۵ نیز در سال ۲۰۰۰، مقاله «نرامسین، شورش بزرگ و MAR.TUki»^۶ را منتشر کرد. تیموتی پاتس^۷ در سال ۲۰۰۱، بررسی جدیدی از این شورش و سنت ادبی مربوط به شاهان اکدی را در مقاله‌ای با نام «خواندن سنت تاریخی-ادبی سارگون: آیا مسیر میانه‌ای وجود دارد؟ (اندیشه‌هایی درباره شورش بزرگ علیه نرامسین)»^۸ ارائه نمود. جدیدترین پژوهش مربوط به شورش بزرگ علیه نرامسین را خانم سیلویا یاکاسوگیارتو^۹ در سال ۲۰۱۷ و در مقاله «شورش علیه نرامسین: یک کتیبه شاهی اکدی در سنت بابل قدیم»^{۱۰} انجام داده است. همچنین مقالاتی وجود دارند که با بررسی تأثیرات آثار مربوط به شاهان اکدی در آناتولی، به نسخه هیتیایی از روایت شورش بزرگ پرداخته‌اند؛ (Gilan 2010; Van De Mieroop 2000 Beckman 2001). در مقاله حاضر می‌کوشیم هم روایت کتیبه سلطنتی و هم تمامی روایات آثار ادبی را تشریح کنیم و به بررسی تمام جوانب این شورش، چه از لحاظ وقوع آن در زمان نرامسین و چه تأثیر آن در حافظه تاریخی بین‌النهرین، بپردازیم.

۳. روایت شورش بزرگ در روایت کتیبه سلطنتی

همان گونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، تنها کتیبه سلطنتی‌ای که به روایت شورش بزرگ پرداخته‌است را نه مستقیماً، بلکه از طریق چند لوح رونویسی‌شده از دوران بابل قدیم می‌شناسیم. به نظر می‌رسد که اصل این کتیبه، مانند کتیبه‌های فراوان دیگر شاهان اکدی، در محوطه معبد اکور (معبد انلیل در نیپور) قرار داده شده و به خدای بزرگ، انلیل تقدیم شده‌است. این کتیبه در

1. Stephen J. Tinney

2. (A New Look at Naram-Sin and the 'Great Rebellion')

3. Claus Wilke

4. (Amar-girids Revolte gegen Narām-Su'en)

5. Walter Sommerfeld

6. (Narām-Sin, die "Große Revolte" und MAR.TUki)

7. Timothy Potts

8. (Reading Sargonic 'Historical-Literary' Tradition: Is There a Middle Course (Thoughts on The Great Revolt against Naram-Sin))

9. Szilvia Jáka-Sövegjártó

10. (Die Revolte gegen Narām-Suen: eine altakkadische Königsinschrift in altbabylonischer Überlieferung)

دوران بابل قدیم، رونویسی شده‌است. با این حال، باید توجه داشت که میزان وفاداری این رونویسی‌ها به متون اصلی، و اینکه کاتبان بابل قدیم، چه متونی را شایسته رونویسی می‌دانستند، ممکن نیست (Michalowski 2020: 695). به ویژه که کراوس^۱ احتمال می‌دهد که چه بسا تعدادی از رونویسی‌ها در این دوران، نه از متون اصلی، که از روی رونویسی‌های پیشین نگاشته شده باشند (Kraus 1948: 80-91). با این حال، برخی محققان نیز این رونویسی‌ها را در مجموع از لحاظ نگارشی، معتبر و قابل اعتماد دانسته‌اند (Kogan 2011: 51).

این الواح، دارای شکستگی‌های فراوانی هستند که بازسازی متن را بسیار دشوار می‌کند. متن با ذکر القاب نرام سین آغاز می‌شود. متن در همان ابتدا، ذکر از دو فرمانروای شورش را می‌آورد.

RIME 2 1.4.6

i 1'-9') [in kiš. ^{KI}] ip- <i>hur-kiš</i> <i>šar-ru_x</i> (URU _x A) <i>súm</i> (ZUM) <i>i-š₁₁-ù ù in UNU^{KI}</i> <i>amar-girid šar-ru_x</i> (URU _x A) <i>súm</i> (ZUM)- <i>ma i-š₁₁-ù</i>	[در کیش] آن‌ها ایپهور-کیش را به پادشاهی رساندند و در اوروک، آن‌ها آمر-گیرید را به پادشاهی رساندند
--	--

سپس طبق متن، ایپهور کیش، ارتشی آماده کرد و شهرهای کیش، کوئا، تیوا، سیپر، کزالو، کیریتب، اپی‌اک و دیگر شهرها و همچنین کوهنشینان آموری را زیر پرچم خود متحد نمود. اما با این حال، نرام سین موفق شد تا با حکم ایشر-انونیتوم، آن‌ها را در نبرد تیوا شکست دهد.

RIME 2 1.4.6

ii 14'-22') in DI.KU ₅ ^d INANNA-an-nu-ni- tum na-ra-am- ^d EN.ZU da-núm in REC 169 in A.HA. ^{KI} [k]iš. ^{KI} -[š]i-am [iš ₁₁ -a]r	با حکم الهه ایشر-انونیتوم، نرام-سین نیرومند، در نبرد تیوا بر کیشی‌ها فائق گشت
--	--

پادشاه پس از این، موفق شد تا تعداد فراوانی از فرماندهان و افراد دشمن را به اسارت بگیرد. سپس، دشمن را تا شهر کیش تعقیب کرده و پس از دومین پیروزی، شهر را تصرف نمود و به ویرانی کشید. متن در مرحله بعد، آمر گیرید، فرمانروای اوروک را معرفی می‌کند؛ کسی که شهرهای اوروک، اور، لگش، اوما، آذب، شوروپک، ایسین، نیپور و سرزمین‌های دریای پایین (خلیج فارس) را متحد کرد. متن، با همان الگوی سابق، ذکر نبردی میان نرام-سین و او را تعریف می‌کند؛ نبردی که از قرار معلوم، نرام سین با حکم الهه ایشر-انونیتوم، در آن به پیروزی رسیده‌است.

RIME 2 1.4.6

iii 13'-25') <i>ù a-di-ma kiš.^{KI} ir-da-šu₄-ma</i> <i>ù al le-ti kiš.^{KI} KÁ ^dnin-kár REC 169</i> <i>iš₁₁-ni-a-ma iš-ku₈-na-ma [i-tá]-aḥ-za-</i> <i>ma</i>	سپس، او (نرام-سین) وی (ایپهور-کیش) را تا کیش تعقیب نمود، و در نزدیکی کیش، در دروازه الهه نینکارک، هر دوی آن‌ها برای دومین بار به نبرد پرداختند، و با یکدیگر درگیر شدند.
--	--

RIME 2 1.4.6

iii 26'-35') in DI.[KU ₅] <i>an-nu-ni-tum</i> ù AN-nim [na-ra-am]- ^d EN.ZU <i>da-núm</i> in REC 169 in <i>kiš</i> . ^{KI} <i>kiš</i> . ^{KI} - <i>ši-am iš</i> ₁₁ -ar	با حکم الهه انونیتوم و خداوند آنوم، نرام-سین، نیرومند، در نبرد کیش بر کیشی‌ها فائق گشت.
---	--

RIME 2 1.4.6

iv 25'-35') ù <i>a-na</i> [U]D.KIB.NUN.[I ₇]- <i>tim</i> <i>u-ma-li-šu-[nu]</i> ù BÀD- <i>šu</i> Ì.GUL.GUL iv 36'-45') ù <i>qè-ré-eb</i> URU. ^{KI} - <i>lim</i> 2525 GURUŠ.GURUŠ <i>u-sa-am-qì-it</i> ù	سپس، او رود فرات را از (جسدهای) آن‌ها انباشت، شهر کیش را تصرف کرد و دیوارهای آن را تخریب نمود. سپس، رود را به میانه (شهر) به جریان انداخت و ۲۵۲۵ نفر از مردمان شهر را در آن غرق کرد.
---	---

ادامه متن با شکستگی‌های فراوانی همراه است و با این حال، به نظر می‌رسد که نرام سین، همان رفتاری را با شهر تصرف‌شده اوروک نشان داده، که پیش‌تر با شهر کیش داشته‌است. ادامه این بخش، با شکستگی‌های فراوانی همراه است. بنجامین فاستر، بازسازی متفاوت و کامل‌تری از ادامه این بخش ارائه کرده‌است (Foster 2005: 60-62; 2016: 326-328). از متن، می‌فهمیم که نرام-سین پس از باخبر شدن از شورش آمر-گیرید، از شهر کیش، عازم جنگ با او می‌شود. پس می‌توان نتیجه گرفت که لابد دست کم، جنگ با آمر-گیرید، پس از سرکوب شورش ایپهور-کیش و نابودی شهر کیش صورت گرفته‌است. طبق متن، آمر-گیرید از حکام سوبارتو در سرزمین‌های علیا درخواست اتحاد نموده‌است. نرام-سین، وی را تا فرات بالا تا کوه بصر تعقیب نمود، و در هفتمین نبرد، به پیروزی رسید و فرماندهان فراوانی را به اسارت گرفت. سپس، متن بر این تاکید می‌کند که، چهار گوشه جهان بر علیه نرام سین شوریدند و او، تمامی آن‌ها را با حکم ایشتر-انونیتوم و همچنین انلیل، شکست داد. نرام سین سپس، از میانه دریا گذشت و پس از فتح مگن، «سلاح‌های خود را در دریای پایین شست».

انتهای متن، نام فردی می‌آید که احتمالاً، سومین فرمانروای شورشی بوده‌است. نام و توصیفات وی بسیار مخدوش شده و ادامه متن، از میان رفته‌است. برخی محققان، از جمله خود فرین عقیده دارند که او می‌بایست، انلیل-نیزو، حاکم نیپور باشد (Frayne 1993: 103, 108; Michalowski 2020: 723; Beaulieu 2018: 47).

۴. تاریخی‌بودن شورش بزرگ علیه زمان نرام-سین

همان گونه که پیش‌تر اشاره شد، متنی مدرسه‌ای را از اشنونا می‌شناسیم (J. Westenholz 1997: 223ff; Jacobsen 1978/1979). این متن که از نگاه فاستر، سرمشقی از روی کتیبه‌ای سلطنتی بوده است (Foster 1990: 44; Frayne 1992: 631)، اطلاعاتی مربوط به این واقعه در اختیار ما می‌گذارد. این متن، در خود دوران اکد و گویا تنها اندکی پس از دوران سلطنت نرام-سین نگاشته شده-است (J. Westenholz 2010: 35). محتوای این متن که بازسازی آن به علت شکستگی‌های فراوان دشوار است، به قدرت رسیدن ایپهور-کیش در شهر کیش، سررسیدن لوگل-آنه، شاه اور و همچنین، ملحق شدن پادشاه اوروک به ائتلاف شورشی را روایت می‌کند. برخی پژوهشگران بر

اساس همین متن که از خود دوران اکد به دست آمده‌است، لوگال-آنه را، سومین رهبر شورشی می‌دانند (Foster 2016: 207; A. Westenholz 1999: 53).

در پنج مورد از کتیبه‌های اصلی و رونویسی‌شده نرام-سین، عبارت «پیروز در نه نبرد در طول یک سال» به چشم می‌خورد (RIME 2 1.4.9, 10, 11, 12, 13)، از قرار معلوم، این عبارت، پیوند روشنی با آنچه که به عنوان شورش بزرگ می‌شناسیم دارد.

RIME 2 1.4.9 (CDLI P461985)

1-8) <i>na-ra-am</i> ^d EN.ZU <i>da-mum</i> LUGAL <i>ki-ib-ra-tim ar-ba-im ša-ir</i> 10 LAL 1 REC 169 in MU 1 9-18) <i>iš-tum</i> REC169.REC 169 <i>šu4-nu-ti</i> <i>iš₁₁-ar-ru ù šar-rí-šu-nu 3 i-ik-mi-ma</i> <i>maḥ-ri-iš den-lil u-ša-rí-ib</i>	نرام-سین، نیرومند، شاه چهار گوشه، پیروز در نه نبرد در طول یک سال پس از اینکه او در این نبردها پیروز شد. او سه پادشاه آنها را به اسارت درآورد و (آنها) را در برابر انلیل آورد
---	---

نرام سین در کتیبه‌های متعددی، ادعا می‌کند که از «چهار گوشه جهان» به او حمله شده- است؛ اما وی با غلبه کردن بر سرزمین‌های میان دریای بالا و دریای پایین، اکده را از شر دشمنان نجات داده‌است. نرام-سین در کتیبه‌ای در شمال عراق که در هفتاد کیلومتری شمال غرب موصل، در روستای بستکی بر روی پایه پیکره یک خدای نگهبان یا لخمو (*lahmu* در اکدی) (Steinkeller 2017: 123) یافت شده، ادعا می‌کند که با سرکوب دشمنانی که از چهارگوشه دنیا بر او شوریدند، خود را با رضایت خدایان و بنا بر درخواست اهالی اکده، به مقام الوهیت ارتقا داده است. ^(۳) کاملاً مشخص است که نرام-سین، به شورشی عمومی، که همان شورش بزرگ باشد اشاره دارد. به بیان او، این شورش عمومی، به قدری گسترده بوده، که تقریباً تمام قلمرو، به جز شهر اکده، بر علیه او قد علم کرده بودند. عبارت «پیروز در نه نبرد در طول یک سال» (RIME 2 1.4.9, 10, 11, 12, 13)،

RIME 2 1.4.6; CDLI P216558

1-4) <i>na-ra-am</i> ^d <i>suen da-num₂ lugal a-ga-de₃</i> 5-9) <i>i₃-nu ki-ib-ra-tum ar-ba-um iš-ti-ni-iš i-kir-ni-su₄</i> 10-19) <i>in ri₂-mu-ti^d inanna tar₂-a-mu-su₄</i> 10 <i>la₂ 1 REC169 in mu 1 iš₁₁-ar-ma u₃ lugal-ri₂ šu-ut i-si₁₁-u₃ nim i-ik-mi</i> 20-23) <i>al ši in pu-uš-qi₂-im suhuš-suhuš iri^{ki}-li₂-su u-ki₂-nu</i> 24-54) <i>iri^{ki}-su iš-te₄^d inanna in e₂-an-na-ki-im iš-te₄^d en-lil₂ in nibru^{ki} iš-te₄^d da-gan in tu-tu-li^{ki} iš-te₄^d nin-hur-sag in keš₃^{ki} iš-te₄^d en-ki in eridu^{ki} iš-te₄^d suen in uri₂^{ki} iš-te₄^d utu in zimbir_x(AN.UD.KIB.NUN)^{ki} iš-te₄^d ne₃-iri₁₁-gal in gu₂-du₈-a^{ki} i₃-li₂-liš iri^{ki}-su-nu a-ga-de₃^{ki} i-tar₂-su-ni-iš-ma</i> 54-57) <i>qab₂-li a-ga-de₃^{ki} e₂-su ib-ni-u₃ ša dub</i>	۴-۱) نرام-سین، نیرومند، شاه اکده، ۵-۹) هنگامی که چهار گوشه جهان با هم علیه او طغیان نمودند، ۱۰-۱۹) با کمک عشقی که الهه ایشتر به او نشان داد، او در طول یک سال، در نه نبرد پیروز شد، و شاهانی (شورشیان؟) که (بر علیه او) قیام کرده بودند را به اسارت گرفت. ۲۰-۲۳) از این رو که وی، بنیان شهرش را از خطرات حفظ کرده بود، ۲۴-۵۴) (اهالی) شهر وی از ایشتر در اِئنا، انلیل در نیپور، دگان در توتول، نینخورسگ در کیش، اِتا در اریدو، سین در اور، شمش در سیپر، (و) نرگل در کوئا درخواست کردند تا (نرام-سین، به) خدای شهرشان (بدل شود)، ۵۴-۵۷) آنها معبدی (متعلق) به او در اکده ساختند.
--	--

به وضوح نشان می‌دهد که جزئیات و نبردهای شورش، بسیار گسترده‌تر از چیزی است که از قسمت‌های باقی‌مانده کتیبه شورش بزرگ می‌شناسیم. اگرچه که شاید بتوان گمان کرد که چه بسا، قسمت‌های از میان رفته، رهبران اصلی بیشتری را به ما معرفی کند، با این حال، نرام-سین در یکی از کتیبه‌های اصلی خود ذکر کرده است که «او سه پادشاه آنها را به اسارت درآورد» (RIME 2 1.4.9)؛ جمله‌ای که ما را تا حد زیادی به این باور می‌رساند که یا تنها سه رهبر اصلی وجود داشته، و یا اینکه تنها سه تن از این رهبران به اسارت نرام-سین در آمده‌اند.

با توجه به وجود آثار ادبی مربوط به شورش بزرگ علیه نرام-سین، که تفاوت‌هایی با روایت کتیبه‌ای دارند و با اهداف و مقاصد گوناگونی تدوین شده‌اند (بنگرید به فصل ششم) و از قضا، عمدتاً هم در دوران بابل قدیم تدوین شده‌اند، برخی محققان چنین تصور می‌کنند چه بسا، عمده این وقایع ریشه در حقیقت نداشته باشند. بعضی پژوهشگران نیز باور دارند که چه بسا این متون، ترکیبی از وقایع تاریخی درست و غلط متفاوت از یکدیگر باشند که برای ارائه منظوری خاص، در قالب یک اتفاق واحد ثبت شده‌اند (15: Glassner 2004; Liverani 1993). با این حال، به نظر می‌رسد که هسته اولیه شورش بزرگ علیه نرام-سین، ریشه در واقعیتی تاریخی داشته باشد (Cooper 1993).

مطمئن نیستیم که این شورش بزرگ، حقیقتاً چه محدوده و دامنه جغرافیایی‌ای را شامل می‌شده‌است. در آثار ادبی، این دامنه، عملاً به تمام جهان شناخته شده آن زمان تبدیل می‌شود (بنگرید به متن موسوم به چنوا و متن موسوم به گولا-آن). با این حال، به نظر می‌رسد که دامنه این شورش در واقع، دولت-شهرهای سومری و دولت‌های شمالی بین‌النهرین را در بر می‌گرفته‌است. با توجه به این که متن کتیبه شورش بزرگ در بازسازی فاستر (Foster 2005: 61; RIME 2 1.4.3, 4, 13, 41, 328: 2016)، و همچنین، تعدادی از کتیبه‌های اصلی دوران نرام-سین (RIME 2 1.4.3, 4, 13, 41, 1004) به فتح مگن توسط او اشاره می‌کنند، می‌توان تصور نمود که شاید پیشروی نرام-سین تا آن سوی دریای پایین (خلیج فارس)، در طی حوادث شورش بزرگ رخ داده باشد.

۵. روایت شورش بزرگ در آثار ادبی بین‌النهرین

عمده آثار ادبی‌ای که به شورش بزرگ علیه نرام-سین مربوط می‌شوند، در دوران بابل قدیم (۱۸۰۰-۱۷۰۰ پ.م.) نگاشته شده‌اند (برای لیست این نسخ یافت‌شده، بنگرید به 29: J. Westenholz). یکی از این نسخه‌ها، از ماری به دست آمده‌است. باقی‌مانده متن این اثر که به عنوان متن (M) نیز شناخته می‌شود، به صیغه اول شخص و از زبان خود نرام-سین، شورش بزرگ را شرح می‌دهد. این متن با فهرستی از شهرهای شورشی در سرتاسر قلمرو آغاز می‌شود و سپس، ذکر می‌کند که از سارگن اکدی، پدربزرگ نرام-سین به میان می‌آورد:

J. Westenholz 1997: 231-237: (M)

5. [i-nu-m]/i-šu-ma LUGAL-ki-in a-bi a-lam Ú-ru-uk ^{KI} i-ne-er-ma	۵. [در] روزگار [او]، جدم سارگن، شهر اوروک را تصرف کرد و
6. [an-du-r]a-ar ki-iš-ši-i-im. ^{KI} iš-ku-un	۶. آزادی را برای [مردم] کیش به ارمغان آورد،
7. [ù(?) ap-pa-ti-š]u-nu ú-ša-ag-li-ib ù [k]ur-še-e-šu-nu	۷. [و] نشان بردگی آن‌ها را پاک نمود و آن‌ها را از غل و زنجیر، رهایی داد
8. [ú-ḥa-aš]-šī-ib ù Lugal- LUGAL.ZA.GÌN.GI.NA mu-sa-li-il-šu-nu	۸. لوگل-سگزی، کسی که آن‌ها را چپاول می‌کرد را در هم کوبید و
9. [a-na A-kà]-dè. ^{KI} ú-ru ù i-ia-ti in-ši-iš lam-ni-iš	۹. او را با وضعی اسفبار [به اک]ده آورد
10. [i-ta-a]k-ru-ni-ne i-na di-[i]n U.DAR ù An-nu-ni-ti[m]	۱۰. [آن‌ها] بر علیه من [شوریدند]. (آن هم زمانی که)
11. [i-na ta]- ḥa-zi-im iš-ḪA-ar-šu-nu-t[i] ú-[Ḫ]A-ab-bi-ta?-am-[ma]	بنا بر حکم ایشتر-انونیتوم
12. [x x (x) K]i-iš-šu-ú-um. ^{KI} la na-ka-ar a- ḥu-ti-i[-im x (x)?]	۱۱. او (سارگن) آن‌ها را در نبرد شکست داده بود.
	۱۲. [..] کیش دشمن نبود، برادر (من) بود

این کتیبه، دست بر موضوعی می‌گذارد که در کتیبه سلطنتی شورش بزرگ غایب است. در اینجا، ذکر از سارگن به میان می‌آید که مانند یک قهرمان، کیش را از شر لوگل-سگزی نجات داده‌است. این متن، بر نزدیکی و دوستی میان کیش و پادشاه اکد تاکید می‌کند. پس از این، چنین ذکر می‌شود که کیشی‌ها، ایپهور-کیش را به حکومت خود برگزیدند و ادامه متن، شکستگی دارد. دومین متن، که به عنوان متن (G) یا جِنُوا (Geneva) نیز شناخته می‌شود، بیشترین شباهت را به کتیبه‌های سلطنتی دارد. این متن برای نخستین بار توسط آلفرد بوسی^۱ به دست آمده‌است (بنگرید به 1951; Boissier 1919; Grayson and Sollberger 1976). متن همانند کتیبه‌های سلطنتی، با القاب رایج در کتیبه‌های سلطنتی آغاز می‌شود. تفاوت در این است که زبان متن در اینجا، متکلم وحده است و همچنین، القاب نرام-سین، بسیار بیشتر از کتیبه‌های اصلی او ذکر شده‌اند. متن، پس از ذکر نام شهرهایی که علیه شاه شوریدند، درست مانند متن ماری، شرحی از فتوحات سارگن، و نمک ناشناسی کیشی‌ها ارائه می‌کند. طبق هردو متن (متن M و G)، اهالی کیش در معبدی گرد آمدند و ایپهور-کیش، فرزند صومیرات-ایشتر را به پادشاهی انتخاب کردند. پس از آن، فهرستی از سرزمین‌های شورش در سرتاسر قلمرو، به همراه فرمانروایشان را ارائه می‌کند: شاهانی از جمله پوتیمَدال^۲ در سیموروم، اینگی^۳ در نَمَر، ریش-آدَد^۴ در اپیشل، میگیر-دگان^۵ در ماری، هوپشومکیپی^۶ در مرهشی، دوخسوسو^۷ در مردامن، مَنوم^۱ در

1. Alfred Boissier
2. Puttimadal
3. Ingi
4. Riš-Adad
5. Migir-Dagan
6. Ḫupšumkipi
7. Duhsusu

پژوهشهای علوم تاریخی، سال ۱۷، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، شماره ۲، پیاپی ۴۰

مگن، لوگل-آنه در اوروک، ایر-انلیلا^۲ در اوما و همچنین، آمر-انلیلا^۳ در نیپور در این میان هستند (J. Westenholz 1997: 244-245; Geneva: 29-38). در این متن نیز، سخنی از آمر-گیرید به میان نمی‌آید و در عوض، لوگل-آنه است که به عنوان شاه اوروک معرفی می‌شود. لازم به ذکر است که نسخه‌ای از همین متن را هم از سرزمین هیتی و از شهر هتوشا می‌شناسیم. متن هیتی به هنگام ذکر سرزمین‌های شورش، عمدتاً از سرزمین‌هایی نام می‌برد که در آناتولی واقع شده‌اند. (Beckman 2001: 89; Gilan 2010: 53-55). دو متن بعدی از لحاظ محتوا، تفاوت‌های قابل توجهی با آثار فوق‌الذکر دارند. این آثار، عمدتاً با روایت ادبی مشهور دیگری به نام «افسانه کوثیایی نرام-سین»^۴ یا همان «نرام-سین و لشکریان دشمن»^۵ شباهت قابل توجهی دارند. یکی از این متون، «گولا-آن و هفده شاه علیه نرام-سین»^۶ نامیده می‌شود. این متن، درست مانند متن ادبی «نفرین اکده»^۷، به یورش دسته‌های گوتی اشاره می‌کنند (J. Westenholz 1997: 246). متن، با ذکر شاهان شورش و سرزمین‌های تحت حکمرانی آن‌ها آغاز می‌شود. دامنه شورش در این متن، از متن (G) نیز بسیار گسترده‌تر است. سرزمین‌های شورش طبق این متن، چنین اند: گوتیوم که فرمانروای آن، فردی با نام گولا-آن نامیده می‌شود، ککوم، لولوبوم، کانش، آموزو، در، آراتات، سرزمین کاسی، ملوفا (دره سند)، ارته، مرهشی، کنفدراسیون عیلامی، ارمانوم و سرزمین‌های دیگر. بر اساس متن، نرام-سین در وهله نخست، مِنگی، فرمانروای نگو را اسیر کرد و به اکده برد. سپس او فرمانروای گوتیوم را در هم شکست و او را آزاد ساخت. با این حال، فرمانروای گوتی که طبق متن، جسمی از گوشت و خون نداشت، لشکرکشی سنگینی علیه نرام-سین ترتیب داد.

J. Westenholz 1997: 246-257: (Gula-AN)

Coll ii': 12'. ¹ Me-en-gi LUGAL Na-gu i-na t[a]-ḥa-[zi-ja dan-nim a-du-uk-ma]	۱۲'. مِنگی، شاه سرزمین دوردست (?)، من او را در نبردی [سنگین، در هم شکستم و]
13'. a+na kar A-kà-dè. ^{KI} ú-ub-la-aš-[šú . . .]	۱۳'. او را به بندر اکده بازگرداندم [...].
14'. ^{1d} Gu-la-AN LUGAL Gu-tu-um. ^{KI} [. . .]	۱۴'. گولا-آن، شاه گوت[ی]وم [...].
15'. ša i-na ta-ḥa-zi-ja dan-nim a-[du-ku . . .]	۱۵'. کسی که من در نبردی سنگین، [شکست]ش دادم [...].
16'. a-na KUR-ti-šu ú-wa-aš-še-ru-šu a-na ^{1d} [. . .]	۱۶'. و کسی که رهایش کردم تا به سرزمینش بازگردد، (اما) ... [پیوست]
17'. la ši-ru-um la da-mu-um šu-ú lu x [. . .]	۱۷'. او که نه از (جنس) گوشت بود و نه خون، او [...].

1. Manum
2. Ir-Enlila
3. Amar-Enlila
4. Cuthean Legend of Naram-Sin
5. Naram-sin and the Enemy Hordes
6. Gula-AN and the Seventeen Kings against Naram-Sin
7. The Curse of Agade

این بازگشت و حمله دشمنان به قدری شدید است که نرام-سین، به سختی شکست می‌خورد و به محاصره در می‌آید؛ محاصره‌ای که با کشتار شدیدی همراه است.

Coll ii': 22'. <i>lu i-du-uk lu ig-mu-ur ù l[u ú-da-i-iš]</i>	۲۲'. او کشتار کرد، از میان برد و [لگدمال کرد].
23'. <i>te-še-e gu-ru-un ša-al-ma-ti-ši-n[a iš-ku-un]</i>	۲۳'. [او] توده عظیمی از اجساد را بوجود آورد.
24'. <i>da-mi-ši-na šu-pa-lu ù na-ḫal-l[u um-tal-lu-ú]</i>	۲۴'. هر حوض و گودالی با خون آن‌ها [پر شده بود].

در ادامه، نرام-سین مستاصل است و از خدایان درخواست کمک می‌کند. انتهای متن نیز دارای شکستگی‌های فراوانی است و روایت، منقطع می‌گردد. آخرین اثر مربوط به روایت شورش بزرگ، متنی است که با نام «دهمین نبرد»^۱ شناخته می‌شود. متن با نام خدایان آغاز می‌شود و پیش-زمینه‌ای برای دهمین نبرد در شورشی بزرگ را ارائه می‌دهد:

J. Westenholz 1997: 258-261: (The Tenth Battle)

3. <i>9-šu ik-ki-ru-ni-in-ni-ma</i>	۳. نه بار بر من شوریدند.
4. <i>9-šu lu ak-mi-su-nu-ti</i>	۴. نه بار به اسارت من در آمدند.
5. <i>9-šu lu ú-wa-ši-ir-šu-nu-ti</i>	۵. نه بار رهپشان ساختم.
6. <i>i-na eš-ri-im a-na ta-ḫa-zi-im it-bu-nim-ma</i>	۶. برای دهمین بار، علیه من به نبرد پرداختند و
7. ^{1(as)} <i>Ba-na-na SAG ḫa-ri-a-am</i>	۷. بانانا، سردسته هری‌ها،
8. <i>[x+1] šu-ši li-mi ù 5 li-mi</i>	۸. [با] ۳۶۰,۰۰۰ نفر، علیه ۵۰۰ نفر (۴) [از نیروهای
9. <i>[i-n]a wa-ši-im-ma lu am-ḫa-aš</i>	(من)
10. <i>[x-x]-um ^dNa-ra-am-^dEN.ZU</i>	۹. [هنگامی که] او آماده نبرد شد، من با او جنگیدم.
11. <i>[i-na] GIŠ.TUKUL Ìl-a-ba₄</i>	۱۰. [در آن زمان(?)، (من) خداوندگار، نرام-سین
12. <i>[i-na] GIŠ.PA ^dEn-lil</i>	۱۱. [با] گرز ایل-آبه
	۱۲. [با] عصای انلیل ...

مابقی متن با شکستگی همراه است و انتهای داستان را نمی‌توان به درستی معلوم کرد.

۶. پس‌زمینه آثار ادبی مربوط به شورش بزرگ علیه نرام-سین

نخست باید به پس‌زمینه‌ای که این آثار در آن تولید شده‌اند اشاره نمود. همانگونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، تمامی این متون، به جز نسخه به دست آمده از سرزمین هیتی که آن را از نسخه‌ای مربوط به هیتی کهن و دیگری هیتی نو می‌شناسیم، همگی به دوران بابلی قدیم (۱۸۰۰-۱۷۰۰ پ.م.) تعلق دارند (J. Westenholz 2010: 29). می‌دانیم که دوران اکد، به پیش‌نمونه و الگوی بزرگی برای سنت‌های دوران بعدی تبدیل شد (Cooper 1993; Liverani 1993; J. Westenholz 1983: 328) و به ویژه می‌دانیم که شورش بزرگ، چه در دوران اکد و چه در دوره‌های بعدی، به موضوع داستان‌ها و روایت‌های فراوانی بدل شد (J. Westenholz 1983: 331). از قرار معلوم، این داستان‌های شفاهی، به ادبیات راه باز می‌کنند و مکتوب می‌شوند. به نظر می‌رسد که یافتن

منبعی اصلی که دیگر متون، از آن منشعب شده باشند، بیهوده است. نمی‌توان مطمئن بود که آیا این آثار، از دل داستان‌های شفاهی در آمده‌اند، و یا اینکه نسخه‌برداری‌های مکرر از متون اولیه، این آثار را بوجود آورده‌است. با این حال، می‌توان تصور کرد که همه این متون، از حافظه تاریخی مربوط وقایع گذشته نشئت گرفته‌اند (J. Westenholz 1997: 2; 2010: 27, 30, 31). پیروی این مسئله، حتی نمی‌توان مطمئن بود که متونی چون متن (G) و (M) و یا رونوشت کتیبه سلطنتی، از روی یکدیگر رونویسی شده باشند. بویژه که از محتوای این آثار، بر می‌آید که هرکدام برای اهداف گوناگونی تولید شده‌اند (Tinney 1995: 10).

به طور کلی به نظر می‌رسد که می‌توان، علل تحول وقایع دوران سارگنی، در قالب آثار ادبی این دوران را در این موارد خلاصه کرد: پروپاگاندا، تفسیری بر رویدادهای جاری، یا ادبیات به معنای دقیق کلمه (J. Westenholz 2010: 43). بنا بر نظر لیوران، به نظر می‌رسد که تقابل با کیش (شمال) در دوران بابل قدیم، یکی از نیازهای پروپاگاندایی مهم به شمار می‌رود. عمده این آثار، می‌توانند اعمال شاهان بابل علیه کیش (شمال) را توجیه نمایند (Liverani 1993: 59-61). با این حال، هر مورد از این آثار، اهداف و ویژگی‌های مخصوص خود را نیز دارند. متن کشف شده از ماری (M) و همچنین متن جنوا (G)، یافت شده از سیپر، تمرکز خود را بر به قدرت رسیدن ایپهور-کیش گذاشته‌اند. در این متون و به ویژه متن (G)، ایپهور-کیش، به دست بزرگان کیش به پادشاهی انتخاب می‌شود. استیو تینی، این متن را بررسی کرده و باور دارد که اشاره به این امر که سارگن، کیشی‌ها که برادر نامیده شدند را رهایی بخشیده، نشان می‌دهد که در حافظه تاریخی مردم بین‌النهرین، سارگن به شخصیتی مثبت و نرام-سین، به شخصیتی منفی تبدیل شده‌اند. به علاوه، او استدلال می‌کند که این متن، واکنشی به ادعای الوهیت نرام-سین است و نشان می‌دهد که مشروعیت حقیقی، از طریق برگزیده شدن توسط بزرگان دولت حاصل می‌شود؛ شیوه‌ای که در دوران بابل قدیم و در میان آموری‌ها جاری بود (Tinney 1995: 9, 10, 14). افزون بر این، به نظر می‌رسد که متن ماری (M)، با به قدرت رسیدن و سرکوب شورش‌های گسترده توسط شمش-آدد در ماری مرتبط است (J. Westenholz 2004: 12-14; 2010: 37). در باب نسخه یافت شده در سرزمین هیتی نیز همین موضوع صادق است. به نظر می‌رسد که هیتی‌ها، دنبال شخصیت‌هایی جهانی، برای پیوند با فرمانروایان بومی خود بودند؛ فرمانروایانی که به مرور دارند به فاتحانی بزرگ تبدیل می‌شوند (Beckman 2001: 89; Gilan 2000: 107; 2010: 55).

۷. نتیجه

هیچ منبع اصلی و جامعی از دوران نرام‌سین که به صورت کامل وقایع شورش بزرگ را شرح دهد، در دست نیست. تنها متنی که گزارش این واقعه را ارائه می‌دهد، از طریق رونوشت‌های بابلی یک کتیبه سلطنتی به ما رسیده است. بر اساس این متن، تمامی نواحی مرکزی بین‌النهرین علیه

نرام-سین شوریدند و او موفق به سرکوب کامل شورشیان شد. این پیروزی چنان چشمگیر بود که، بنا بر ادعای خودش، او را برانگیخت تا ادعای الوهیت کند. با وجود تردیدهایی درباره تاریخی بودن این واقعه، شواهدی چون کتیبه‌های نرام-سین و متنی مدرسه‌ای از سپهر نشان می‌دهند که احتمالاً هسته اصلی روایت شورش بزرگ، واقعیت تاریخی داشته است. آثار ادبی متعددی که به شورش بزرگ علیه نرام-سین مربوط می‌شوند، همگی به جز یک متن هیتیایی، به دوران بابل قدیم (۱۸۰۰-۱۷۰۰ پ.م.) بازمی‌گردند. متن‌های ماری (M) و جنوا (G) بر به قدرت رسیدن ایپهور-کیش تمرکز دارند و همچنین به سارگن اکدی اشاره می‌کنند. به نظر می‌رسد، روایت به قدرت رسیدن ایپهور-کیش به صورت انتخاب بزرگان قبایل، واکنشی به سلطنت الوهی نرام-سین و نمایانگر نوع مشروعیت شاهان دوران بابل قدیم باشد. روایت هیتیایی شورش، سرزمین‌هایی در آناتولی را نیز به مناطق شورشی اضافه می‌کند، و متن گولا-آن، مرهشی در فلات ایران و گوتیان را نیز به عنوان مهاجمان معرفی می‌کند. دو متن گولا-آن و «دهمین نبرد» شباهت زیادی به اثر ادبی دیگری با نام «افسانه کوثیایی نرام-سین» یا «نرام-سین و لشکریان دشمن» دارند. در این اثر، دامنه شورش‌ها به سرتاسر جهان شناخته شده گسترش یافته و دشمن اصلی، موجودی به نام بانانا است که از جنس گوشت و خون نیست. با این حال، به نظر می‌رسد که هسته واقعی مناطق شورشی محدود به دولت‌شهرهای سومری و شمال بین‌النهرین بوده است. احتمال دارد فتح مگن توسط نرام-سین نیز در خلال این شورش رخ داده باشد. نمی‌توان با قطعیت گفت که آیا این آثار ادبی از منابع اصلی زمان نرام-سین نسخه‌برداری شده‌اند یا در دوره‌های بعدی و از یکدیگر رونویسی شده‌اند. با این حال، برخی پژوهشگران معتقدند که تمامی این آثار ریشه در حافظه تاریخی مردم بین‌النهرین دارند و در شرایط متفاوتی تدوین شده‌اند. متن ماری (M) منعکس‌کننده وضعیت شورش‌های گسترده‌ای است که شمش-آدد با آن‌ها مواجه بود. همچنین، روایت هیتیایی به دنبال ارائه الگویی از نرام-سین به عنوان قهرمان بود. به طور کلی، در متون ادبی دوران بابل قدیم، شخصیت نرام-سین در مقایسه با سارگن به تیرگی گراییده است. در حالی که سارگن به عنوان الگوی قهرمان ارتقاء می‌یابد، نرام-سین به انحطاط کشیده می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. متون آرشیوی (Archival Texts)، متون یادبودی (Monumental Texts) و متون علمی-ادبی (Canonical Texts).

۲. برای بررسی الوهیت شاهان بین‌النهرینی، بنگرید به (Steinkeller 2017; Brisch 2008; Farber 1983) و همچنین (بادامچی و توکلی، در حال انتشار).

۳. شماره‌گذاری و آوانویسی بر اساس CDLI P216558 است.

۴. فاستر، تعداد نیروهای بانانا را [x+]65,000 ترجمه کرده است (Foster 2005: 121).

CDLI = Cuneiform Digital Library Initiative [cdli.ucla.edu].

RIME 2 = Frayne, D. 1993. *Sargonic and Gutian Periods (2234-2113 BC)*. Toronto: University of Toronto Press.

منابع

- بادامچی، حسین. (۱۳۹۲). *قانون حمورابی: تالیف و ترجمه از متن اکدی*. تهران: نشر نگاه معاصر.
- بادامچی، حسین و توکلی، سید شهروز؛ (۱۴۰۴). «بررسی اعلام الوهیت نرام-سین»، *مجله مطالعات باستان-شناسی*.
- Badamchi, H. (1392). *The Laws of Hammurabi, Introduction and Translation*. Tehran, Negahe Moaser. [In Persian].
- Badamchi, H. and Tavakoli, S. S. (۲۰۲۵). “Naram-Sin’s Divinity: a Re-examination” *Journal of Archaeological Studies*. [In Persian].
- Beaulieu, P.-A. (2018). *A history of Babylon 2200 BC-AD 75*. Wiley-Blackwell.
- Beckman, G. (2001). Sargon and Naram-Sin in Hatti: Reflections of Mesopotamian antiquity among the Hittites. In D. Kuhn & H. Stahl (Eds.), *Die Gegenwart des Altertums: Formen und Funktionen des Altertumsbezugs in den Hochkulturen der Alten Welt* (pp. 85–91). Heidelberg: Edition Forum.
- Boissier, A. (1919). Inscription de Narâm-Sin. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 16(3), 157-164.
- Brisch, N. (2006). The priestess and the king: The divine kingship of Šū-Sîn of Ur. *Journal of the American Oriental Society*, 126(2), 161-176.
- Cooper, J. S. (1993). Paradigm and propaganda: The dynasty of Akkade in the 21st century. In M. Liverani (Ed.), *Akkad: The first world empire: Structure, ideology, traditions* (pp. 11-23). Padua: Sargon srl.
- Farber, W. (1983). Die Vergöttlichung Narâm-Sins. *Orientalia*, NS 52, 67–72.
- Foster, B. R. (1990). Naram-Sin in Martu and Magan. In *Annual of the Royal Inscriptions of Mesopotamia Project*, 8, 25–44.
- Foster, B. R. (2005). *Before the muses: An anthology of Akkadian literature* (3rd ed.). Bethesda, MD: CDL Press.
- Foster, B. R. (2016). *The age of Agade: Inventing empire in ancient Mesopotamia*. New York: Routledge.
- Frayne, D. (1992). The old Akkadian royal inscriptions: Notes on a new edition. *Journal of the American Oriental Society*, 112(4), 619-638.
- Frayne, D. (1993). *Sargonic and Gutian periods (2234-2113 BC)*. Toronto: University of Toronto Press.
- Gilan, A. (2000). Sargon in Anatolia: The “king of battle” in a Hittite context (Master's thesis). Freie Universität Berlin.
- Gilan, A. (2010). Epic and history in Hittite Anatolia: In search of a local hero. In D. Konstan & K. A. Raaflaub (Eds.), *Epic and history*. Blackwell Publishing.
- Glassner, J. J. (2004). *Mesopotamian chronicles*. Atlanta: Society for Biblical Literature. Originally published as *Chroniques Mésopotamiennes*. Paris: Les Belle Lettres, 1993.
- Grayson, A. K., & Lambert, W. G. (1964). Akkadian prophecies. *Journal of Cuneiform Studies*, 18(1), 7-30.

- Grayson, A. K. (1975). *Babylonian historical-literary texts*. Toronto and Buffalo: University of Toronto Press.
- Grayson, A. K., & Sollberger, E. (1976). L'insurrection générale contre Narām-Suen. *Revue d'Assyriologie*, 70, 103–128.
- Güterbock, H. G. (1934). Die historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200. Zweiter Teil: Hethiter. *Zeitschrift für Assyriologie*, 44, 45–149.
- Hallo, W. W. (1991). The concept of canonicity in cuneiform and biblical literature: A comparative appraisal. In K. L. Younger, W. W. Hallo, & B. F. Batto (Eds.), *The biblical canon in comparative perspective* (pp. 1–20). Lewiston: The Edwin Mellen Press.
- Jacobsen, T. (1978). Iḫur-Kīshi and his times. *Archiv für Orientforschung*, 26, 1–14.
- Jáka-Sövegjártó, S. (2017). Die Revolte gegen Narām-Suen: Eine altakkadische Königsinschrift in altbabylonischer Überlieferung. In *Hilprecht-Sammlung vorderasiatischer Altertümer – Frau Professor Hilprecht Collection of Babylonian Antiquities* (pp. 74–75).
- Kogan, L. E. (2011). On some orthographic oppositions in the Old Babylonian copies of the Sargonic royal inscriptions, I. *Bibliotheca Orientalis*, 68, 33–56.
- Kraus, F. R. (1948). Ein altakkadisches Festungsbild. *Iraq*, 10, 81–92.
- Liverani, M. (1993). Model and actualization: The kings of Akkad in the historical tradition. In M. Liverani (Ed.), *Akkad: The first world empire: Structure, ideology, traditions* (pp. 41–67). Padua: Sargon srl.
- Liverani, M. (2014). *The ancient Near East: History, society and economy*. New York: Routledge.
- Michalowski, P. (1980). New sources concerning the reign of Naram-Sin. *Journal of Cuneiform Studies*, 32, 233–246.
- Michalowski, P. (1993). Memory and deed: The historiography of the political expansion of the Akkad state. In M. Liverani (Ed.), *Akkad, the first universal empire: Structure, ideology, traditions* (pp. 69–90). History of the Ancient Near East/Studies 5. Padua: Sargon.
- Michalowski, P. (2020). The kingdom of Akkad in contact with the world. In K. Radner, N. Moeller, & D. T. Potts (Eds.), *The Oxford history of the ancient Near East* (Vol. 1, pp. 686–764). Oxford: Oxford University Press.
- Potts, T. (2001). Reading Sargonic 'historical-literary' tradition: Is there a middle course? (Thoughts on the Great Revolt against Naram-Sin). In T. Abusch, P.-A. Beaulieu, J. Huehnergard, P. Michinist, & P. Steinkeller (Eds.), *Historiography in the cuneiform world: Proceedings of the XLV e Rencontre Assyriologique Internationale* (pp. 391–408). Bethesda, MD: CDL Press.
- Sollberger, E. (1951). The cuneiform collection in Geneva. *Journal of Cuneiform Studies*, 5(1), 18–20.
- Sommerfeld, W. (2000). Narām-Sîn, die 'Große Revolte' und MAR.TU ki. In J. Marzahn & H. Neumann (Eds.), *Assyriologica et Semitica: Festschrift für Joachim Oelsner anlässlich seines 65. Geburtstages am 18. Februar*

- 1997 (pp. 419–436). *Alter Orient und Altes Testament*, 252. Münster: Ugarit Verlag.
- Steinkeller, P. (2017). The divine rulers of Akkade and Ur: Toward a definition of the deification of kings in Babylonia. In *History, texts and art in early Babylonia: Three essays* (pp. 107–157). Berlin: De Gruyter.
- Tinney, S. (1995). A new look at Naram-Sin and the 'Great Rebellion.' *Journal of Cuneiform Studies*, 47, 1–14.
- Van De Mieroop, M. (2000). Sargon of Agade and his successors in Anatolia. *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 42, 133–159.
- Westenholz, A. (1974). Old Akkadian school texts: Some goals of Sargonic scribal education. *Archiv für Orientforschung*, 25, 95–110.
- Westenholz, A. (1999). The Old Akkadian period: History and culture. In P. Attinger & M. Wäfler (Eds.), *Mesopotamien: Akkade-Zeit und Ur III-Zeit* (OBO 160/3, pp. 17–117). Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz.
- Westenholz, J. (1997). *Legends of the kings of Akkade*. Mesopotamian Civilizations, 7. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.
- Westenholz, J. (1983). Heroes of Akkad. In J. Sasson (Ed.), *Studies in literature from the ancient Near East by members of the American Oriental Society* (American Oriental Series 65 = *Journal of the American Oriental Society*, 103, 327–336).
- Westenholz, J. G. (2010). Historical events and the process of their transformation in Akkadian heroic traditions. In D. Konstan & K. A. Raaflaub (Eds.), *Epic and history* (pp. 26–50). Singapore: Blackwell Publishing.
- Wilcke, C. (1997). Amar-girid's revolt against Narām-Su'en. *Zeitschrift für Assyriologie*, 87, 11–32.